

Bori István

A geografikus megközelítés helye és szerepe a hungarológiai oktatásban

A Balassi Bálint Intézetben (pontosabban még oktatási funkciójú elődjében, a Magyar Nyelvi Intézetben) életre hívott hungarológiai képzésnek már a kezdetekkor is részét képezte egy, Magyarország természeti és társadalmi-gazdasági földrajzát bemutatni szándékozó kurzus. Ezt – úgy emlékszem mindenki, aki a program kidolgozásában részt vett – természetesnek tartotta és elfogadta. Holott azért a geográfia, mint tudomány nem feltétlenül jut mindenkinek eszébe, amikor a hungarológia tárgyát és tartalmát igyekszik meghatározni. Előadásomban arra kívánok rávilágítani, hogy szerintem, igenis van meghatározható helye és szerepe a modern, sokoldalú geografikus megközelítésnek a hungarológia oktatásában, és talán a hungarológia tudományban is.

1. A földrajztudomány tárgya

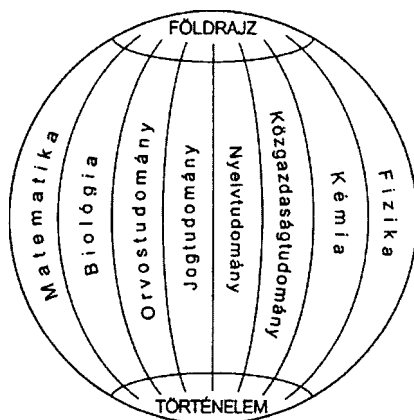
Amikor az emberek a földrajz szót meghallják, azonnal az iskolai tanórák elevenednek meg (rémlenek fel): térkép, hegyek, folyók, országok, városok, természetű növények, iparágak – azaz a „klasszikus” földrajz elengedhetetlen kellékei. Azonban régen sem, és ma már végképp nem csak erről szól a földrajztudomány. Akkor miről? A minket körülvevő igen bonyolult világról: természetről, társadalomról, gazdaságról – és ezek kölcsönhatásáról. Definíciószerűen: *„A geográfia a földrajzi burok természeti állapotának, változásainak és fejlődésének, továbbá a földrajzi környezet és a benne élő társadalom kölcsönhatásainak leíró, értel-*

mező, emberközpontúan értékelő és prognosztizáló tér-
tudománya.”¹ A létező több tucat definíció közül elég talán
csak ezt az egy, viszonylag könnyen emészthetőt idézni,
ugyanis ez is tartalmazza azokat a megállapításokat, ame-
lyek tulajdonképpen a geográfia fundamentumai.

TÉRTUDOMÁNY. Léteznek olyan felfogások, misze-
rint a földrajz nem is tudomány, mert nincsenek sa-
ját törvényszerűségei, amelyek megkülönböztethet-
nék más diszciplináktól. Az indoklás önmagában
igaz is, hiszen a földrajz úgy a természet- mint a tár-
sadalomtudományok széles körének már ismert és
leírt törvényszerűségeit használja fel. Csakhogy ép-
pen ez a földrajztudomány sajátossága: vegyít, ösz-
szeilleszt és szintetizál. Innen nézve pedig nemhogy
nem tudomány, hanem éppenséggel a „tudományok
királynője”. Ahogy az ábrán is látszik: az „egysze-
rű” tudományok időbeni szintézisét a történettudo-
mány végzi el, a térbeli szintézist pedig a földrajz-
tudomány.²

¹ JAKUCS László: *Általános természeti földrajz* I. kötet. JATEPress, 1992. 18.

² TRÓCSÁNYI András – TÓTH József: *A magyarság kulturális földrajza*
II. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány é. n. 8–9.

A földrajz, mint a tudományok „királynője”

(Forrás: Trócsányi András – Tóth József: A magyarság kulturális földrajza II. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány é. n. 8.)

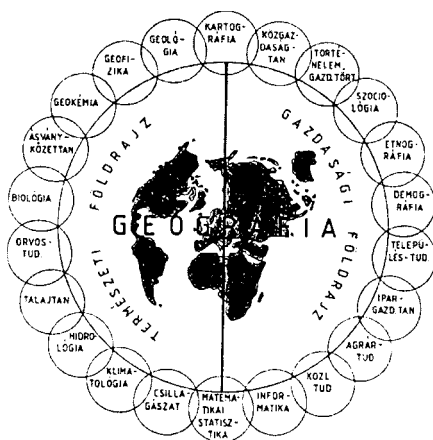
TÉRTUDOMÁNY. A földrajz az emberiséget körülvevő teret vizsgálja: a tudományos törvények által működő természeti környezetet, illetve a társadalommal való kölcsönhatásában létrejövő földrajzi környezetet.

A földrajztudomány tehát egy olyan tudomány, ami szintetizálja a segédtudományok eredményeit, és mindezt kivetíti a térre.

2. A földrajztudomány belső struktúrája

A földrajznak a már említetteken kívül van még egy specialitása. Egyszerre foglalkozik a természeti környezettel és a társadalommal-gazdasággal, azaz egyszerre természet- és társadalomtudomány. Így joggal kaphat(na) helyet az egyetemek természettudományi vagy éppen társadalomtudományi karán. Ezt a sajátosságot alapvetően kétféle módon lehet interpretálni:

1. A régebbi, ma már meghaladott felfogás: a földrajz egyik része természet-, a másik része társadalomtudomány.

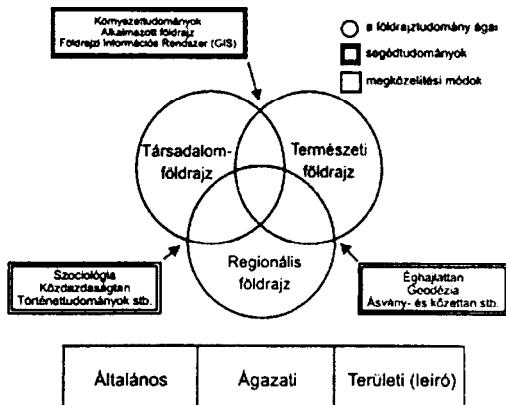

A kettős tagozódású geográfia

(Forrás: Jakucs László: Általános természet- földrajz I. kötet. JATEPress, 1992. 19.)

2. A modernebb, a természet és társadalom kölcsönhatásának nagyobb szerepet tulajdonító felfogás: a földrajz egységes, de Janus-arcú tudomány. *„Az egyenrangú, egymást átfedő és kiegészítő látásmódok ugyanazon térrrel foglalkoznak, megközelítéseikben más-más súlypontokkal. A társadalomföldrajz a teret a társadalom, és az általa megtestesített tevékenységek oldaláról közelíti meg, míg a természeti földrajz, elsősorban a természeti (fizikai) adottságok, folyamatok nézőpontjából vizsgálódik. A regionális földrajz környezetünkben egy tetszőleges léptékű (település, régió, ország, kontinens, stb.), ám társadalmi, gazdasági, infrastruktúrális, természeti fejlődése során sajátos ismer-*

vekkal leírható, így lehatárolható térszeletet vesz vizsgálat alá.³

Az egységes, de hármas osztatú geográfia

(Forrás: Trócsányi András – Tóth József: A magyarság kulturális földrajza II. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány é. n. 14.)

3. A társadalomföldrajz (régi)-új irányzatai

A politikai-gazdasági rendszerváltozás nyomán – oly sok más (társadalom)tudománnyal együtt – a földrajz is megújult. A nyugati világban használt, és akár már régebben is ismert módszerek és kutatási irányok immáron legális felhasználása új utakat nyitott. A szocialista-kommunista korszak tudományokat is sematizáló időszak után ismét megjelenhettek a szovjetek által tiltott vagy éppen csak megtűrt szakterületek, mint pl. a politikai földrajz, amelynek a két világháború között olyan jeles művelői voltak, mint Teleki Pál. Másrészt a posztindusztriális korban egyre inkább felértékelődő területeken folytatni lehetett (pl. urbanizáció), vagy éppen megkezdeni az alapkutatásokat (pl. kulturális

³ TRÓCSÁNYI – TÓTH, é.n., 15.

földrajz, etnikumok-kisebbségek földrajza, stb.). Ma már eredmények is vannak, példaként megemlíthető a budapesti, pécsi, debreceni tudományegyetemek geográfusainak tollából származó kitűnő tanulmányok és tankönyvek.

Ezek a változások – meglátásom szerint – egy eléggé markáns eltolódást eredményeznek egy ember- és társadalomközpontú földrajztudomány felé, ami lehetővé teszi a geográfia mélyebb beágyazódását a hungarológia oktatásba.

4. A földrajzi stúdium a Balassi Bálint Intézet hungarológiai programjában

Intézetünk hungarológiai képzésben a földrajzi tanulmányok egy félévig, heti két órában folynak, és szóbeli vizsgával zárulnak. A kurzus legfontosabb témakörei a következők:

- I. Az európai kontinens
- II. A Kárpát-medence természeti adottságai
- III. Magyarország természeti adottságai
- IV. Magyarország gazdaságtörténete
- V. A Kárpát-medence népesség- és településföldrajzi jellemzői
- VI. Magyarország népességének jellemzői
- VII. Magyarország településszerkezete
- VIII. Magyarország mezőgazdasága, élelmiszeripara
- IX. Magyarország ipara
- X. A terciér szektor
- XI. Magyarország térszerkezete
- XII. A Kárpát-medence határon túli magyar kisebbségek lakta területeinek vázlatos bemutatása

A felsoroltakból is talán kitűnik, hogy szisztematikus a felépítése a kurzusnak. Magyarország természeti, gazdasági-társadalmi jellegzetességei szükségszerűen beágyazódnak Európa és a Kárpát-medence nyújtotta keretbe. Az ország

jellemzése követi a hagyományos földrajzi leírás metódusát: a természeti adottságok bemutatása után következik a társadalmi-gazdasági tér és annak jellegzetességei.

A szakmai, tartalmi hangsúlyok a az alábbiakra helyeződnek:

- Az ország Európán belüli helye, fekvésének előnyös vagy előnytelen vonásai
- A Kárpát-medence természeti-történelmi egységének hangsúlyozása, a benne élő népek településterének, illetve annak változásainak felvázolása
- Magyarország természeti erőforrásainak számbavétele, értékelése
- Az ország és a benne élők természeti, gazdasági, kulturális értékeinek – a kliséket meghaladó – bemutatása
- Napjaink aktuális problémái, recens folyamatai és azok elemzése (Uniós csatlakozás, árvizek, környezetszennyezés, népesedési helyzet, a külföldi tőke szerepe, stb.)
- Budapest kialakulása a múltban és átalakulása a jelenben, nemzetközi és hazai szerepköre

Az oktatás folyamatába szervesen illeszkednek múzeumlátogatások (pl. Természet-tudományi Múzeum, Érdi Földrajzi Múzeum) és egy budapesti városszerkezeti séta.

Az Intézetben tanuló hallgatók ebben a pillanatban, és várhatóan a későbbiekben is, igen sokfélék. Különböző előképzettséggel és indítékokkal érkeznek hungarológiát tanulni a nyugati szórvány diaszpórából és főként európai országok magyar tanszékeiről a diákok. Ezek a motivációs különbségek – véleményem szerint – a tananyagban igazi tartalmi különbséget nem, csak hangsúlybeli eltéréseket tesznek szükségessé. Mindez már nem mondható el, ha a hallgatók polarizált nyelvi szintjét nézzük. A kezdő vagy

alapfokú nyelvtudással rendelkező hallgatók sokkal redukáltabb nyelvi és részben tartalmi befogadásra képesek, mint a jó (közép- vagy felsőfokú) nyelvtudással rendelkezők. Ennek megfelelően a képzés számára – a piacon hiányzó könyv, tankönyv pótlására – írandó intézeti jegyzetnek kétféle változatban kell elkészülnie. Megírása során érdemes figyelembe venni a földrajzhoz szorosabban vagy lazábban kötődő stúdiumok (pl. történelem, néprajz, Magyarország társadalma ma, stb.) programját, tartalmi kapcsolódási pontjait is.

5. A földrajz lehetséges helye és szerepe a hungarológiai oktatásban

Ha elfogadjuk azt a tételt, miszerint a hungarológiának feladata többek között Magyarország és a magyarság kultúrájának a bemutatása, a jelen kor minél többretegű felfedése, feltárása, akkor a földrajzi megközelítés ezt sok szempontból támogathatja:

- szisztematikus áttekintést ad az ország természeti és társadalmi-gazdasági állapotáról, sajátosságairól
- felkeltheti az érdeklődést az ország (a Kárpát-medence) egyes területei, népcsoportjai iránt
- a stúdium során megszerezhető lexikális tudásanyag (illetve annak térbeli elhelyezése) segíti a mindennapi tájékozódást, tulajdonképpen az eligazodást a hírtengerben, és persze a hírek értelmezését
- a földrajzi tudásanyag bázist ad és/vagy kiegészíti, megerősíti a más stúdiumok során szerzett ismereteket
- tudatossá teszi az országismeret szempontjából igen fontos kirándulások tervezését, átélését,

ráirányítja a figyelmet a „puszta-gulyás” típusú sablonokon túli természeti és kulturális értékekre

- segíti a nyelvoktatást

A hungarológiai képzésbe ágyazódó földrajzoktatásnak – ezen funkcióiból is adódóan – speciális megközelítést kell alkalmaznia. Mivel a hungarológus hallgatók többsége bölcsész beállítottságú, és maga a hungarológia is bölcsészeti- és társadalomtudomány, ezért a Kárpát-medence és Magyarország földrajzának tárgyalásakor abszolút elsőbbséget élvez a történeti megközelítés a természettudományos leírással szemben. (Azaz nem kap szerepet Magyarország geológiai, geomorfológiai felépítése; a növény és állatvilág jellemzése nélkülözi a rendszeres flóra és fauna leírást.) Ez – tapasztalataim szerint – a földrajzot a diákok számára is a hungarológiai programba és koncepcióba illeszkedő stúdiummá teszi.

Úgy gondolom, hogy a fentebb leírtak alapján Magyarország geografikus megközelítése joggal kaphat helyet a hungarológiai oktatásban, persze nem a centrumában, de szatellitként kapcsolódva a fő stúdiумokhoz. Szerepe mindemellett nem elhanyagolható, hiszen alapismereteket közvetít, és hozzájárul a múlt és a jelen jobb megismeréséhez.